

EĞİTİMSEL BOYUT-İNSAN HAKLARI ALANINDA GELİŞME İÇİN HÜKÜMETLER DIŞI ÖRGÜTLERCE İZLENECEK TAKTİK

Formel (Örgün) Eğitim (*)

Prof. Dr. Bülent Nuri ESEN
*Uluslararası İnsan Hakları Yılı Türk
Millî Komitesi*

Çeviren: Şahin ALPAY
Eğitim Hukuku Kürsüsü Asistanı

Burada, insan haklarının geliştirilmesinde yararlanılacak taktiklerin eğitimsel boyutunu ele alacağız.

Herşeyden önce size bir eğitimci olmadığımı söylemeliyim. Burada bulunuşum ancak, her hangi bir ülkede üniversite düzeyinde özel bir insan hakları kürsüsü kuran ilk kimse oluşumla izah edilebilir. Bu yüzden, meseleye ehliyetimin nâçiz sınırları içinde yaklaşacağım.

Açıklama

Taktik, genellikle kuvvetlerin karşı karşıya gelmesiyle ilgili olarak düşünülür; çünkü, taktik, savaş, muharebe sanatı, eldeki kuvvetleri düşman karşısında kullanma metodudur. İnsan hakları üzerine Uluslararası Hükümetlerdışı örgütler konferansını düzenleyenlerin, konumuzu seçtiklerinde kendileri için neyin gerekli olduğunu tam olarak bildikleri açıktır. O halde şu soruyu sorarak başlayalım: İnsan haklarını eğitim yoluyla ilerletmek için yenmek zorunda olduğumuz hasım, daha doğrusu, engeller nelerdir? Sonra, bulduğumuz çözümlerin gayri-resmî örgütler tarafından uygulanmaya ne kadar elverişli olduğu üzerinde durabiliriz.

Genel Bakış

Son olaylar son derece öğretici olmuştur. Bütün dünyayı kapsayan ahlâkî, entellektüel ve kültürel bir buhranın mevcudiyetini kesin olarak ortaya koymuştur. Bu buhran karşısında arzu edilen ve gerekli olan akıllılığı göstermiş olan hükümetler gerçekten enderdir. Bu husus, resmî iktidar kuruluşlarının insan hakları meselelerine ilgisizliğinin bir kanıtıdır. 1968-

(*) 1968 Eylülünde Paris'te U.N.E.S.C.O. merkezinde yapılan konuşma (Human Rights-Final Report of the International NGO Conference, Hew York 1969, sayfa: 32 ve son. alınmıştır).

in İnsan Hakları Yılı olarak kabul edilmiş olmasına rağmen, kamuoyu yeteri kadar etkilenmemiştir. İnsan Hakları Yılı ile ilgili olan akademik çevreler elbette ki ellerinden geleni yapmışlardır ve yapmaya devam edeceklerdir. Ama yine de yapılması gereken çok şey var. Hükümetler başarısız kalmıştır; bunun için gayri-resmî örgütlerin özel önemi haiz bir görevleri var. İçinde bulunduğumuz şu güne kadar, 1968 yılı, insan haklarının müteaddit defalar açık bir şekilde çiğnenmesine sahne olmuştur. Vietnam ve Apartheid olaylarını biliyoruz. Sayısız protesto hareketleri gördük. Ama Yunanistan'da, Haiti'de olanlar ve daha başka olaylar, bu çabalara dikkate alınmadığını ve ümitsizliğe kapılmak için ortada sebep olduğunu göstermiştir.

Genel bir hususu belirtmek gerekir: İnsan hakları kavramı nenüz yeterince bilinmemektedir ve istediğimiz sosyal değeri henüz kazanmamıştır. Sosyal demek, beşerî demektir. Bunun için insanı, beşerî varlığı yeniden şekillendirmemiz gerekir. Ve insan hakları yılında hükümetlere bakarsak, herşeyden önce, yönetenleri yeniden şekillendirmeliyiz.

İkinci dünya savaşını izleyen dönem, toplum içinde zenginleşen birey olarak insanın, insan haysiyetinin, insanın öneminin "evrensel olarak kabul edildiği dönem" olarak nitelendirilebilir. Ama siyasî bir kurum olan devlet işine karışılmasını istemez. Devletler bağımsızlıklarına ve egemenliklerine kıskançlıkla bağlıdır. Yine de, insan hakları kavramı, yönetenlerin davranışlarının denetlenmesini gerektirir. Egemenlik kavramı sürekli olarak değişmektedir. Bu durum karşısında birey şaşırmıştır. Ve bunun sebebi, bireyin insan hakları denen şeye, ne olduğunun ve özellikle ne olmadığını gerçek bir kavrayışına sahip olmayışıdır.

Gerçekten, 1945'ten bu yana, UNESCO çalışmaları ve belirli kuruluş ve organların etkileri sayesinde bir miktar ilerleme kaydetmiş bulunuyoruz. Ama 1960 yılı istatistiklerine göre, hâlâ daha hiç okur-yazarlığı olmayan 740 milyon ve yarı okur-yazar 250 milyon insanla karşı karşıyayız. Bu iki sayının toplamı, 1 milyar 881 milyon dünya nüfusunda 990 milyon kişiye ulaşmaktadır. Bu toplam korkunçtur: her yüz kişide okur-yazarlığı olmayan 50 kişi demektir. Bu yüzden şimdiye kadar elde edilen sonuçlar arzu edilenin çok gerisinde kalmaktadır.

Oysa bir insan hakları beyanname vardı. Bu beyanname inanılmaz bir şeydi: insan o güne kadar erişilmemiş bir mükemmellik seviyesine ulaşmıştı. Bu, aklın büyük bir zaferiydi.

Meselenin Özü

İnsan haklarını ilân etmiş bulunuyoruz, ama onları kavramanın ya da öğretmenin yolunu henüz bulamadık. Yeni kuşaklar insan hakları kav-

ramının insanların dilediklerini yapmakta engellenmemeleri anlamına geldiğine inandılar. Bireyle devlet arasında bir diyalog başladı ve şüphesiz anayasal hareket bundan yararlandı. Ama madalyonun bir de diğer yüzü vardı: genç insanlar insan hakları adına "hayvanlaştırıldılar". Bu hakları toplumda düzenin tüm ortadan kalkması olarak anlamışlardı. Geleneksel değerler yıkıldı. Bunu hâlâ daha beatnik'lerin ve hippy'lerin şaşırtıcı örneğinde görüyoruz.

Önümüzdeki genel görünüş, mevcut insan hakları anlayışının çocukları yalnızlığa mahkûm ettiğini kanıtıyor. Erginliğin eşiğinde, özgürlükleri ile ne yapacaklarını bilemiyorlar. Bu gerçeğin kesin kanıtlarını veren çeşitli öğrenci hareketlerine daha yeni tanık olduk.

Eğer insan hakları yanlış anlaşılırsa, onları öğretmede kullanılan metodun pek de iyi olmadığını itirafta tereddüt etmeyelim; bu metod eskimiştir ve bugünün ihtiyaçlarına cevap vermemektedir. Kurumların yenilenmesine tanık oluyoruz. Kurumlar kendilerini yeni baştan kuruyorlar. Eski kurumlar her yerde çöküyor.

Yeni Umutlar

Ancak, rasyonalizm (akılcılık) ölmemiştir ve diyebiliriz ki, genç insanlar yenilik istiyorlar, ya da, teknik olarak ifade etmek gerekirse, insanın yenilenmesi için bir taleple karşı karşıyayız.

Bundan daha iyisini isteyemedik. Ancak, gençler geleneklere karşıdır. Ne kopya etmek, ne de taklit etmek istemezler. Artık orkestranın bir mensubu olmak istemiyorlar; her biri bir virtüöz olmak istiyor. Beklenmedik şeylere âşıktırlar. Bu, yeni bir şey yaratmak ya da icat etmek istiyorlar demek midir? Davranışlarını inceleyecek olursak, buna inanmak için hiç bir sebep göremeyiz.

Bu yüzden, geleneksel olan feda edilecektir, ama hangi noktaya kadar? İyi, faydalı, beşerî olan değerler korunmalıdır. Yenilenmesi gereken, amaçlardır. Geleneksel sistem bilgi öğretti ya da yaydı. Yeni sistem, grubun olduğu kadar bireyin de yaratıcı imkânlarının gerçekleşmesine izin vermelidir. Bunun için öğretmen de değişecektir. Bir eğitmen olmak yansıra, tecrübeli bir rehber olacaktır ve bu ikinci rolü ağır basacaktır.

Netice, yeni bir sistem olacaktır. Öğretmen oyunun kurallarını en iyi bilen kimse olacaktır. Gençler gerekli olanları öğrendikten sonra kendi başlarına yola çıkabilirler. Neticede ilerleme olacaktır; katı bireysel disiplin yoluyla değil, kendi kenđini denetleme ve takım çalışması yoluyla. Genç kuşakları yeni bir davranış şekline alıştırmalıyız.

Birinci Şart

Bu yeni davranış şekli insana saygıya dayanır. Üniversite yönetimine katılmak istediklerinde genç insanların bu amaca yöneliklerisöylenelir. Genç insanlar kendilerinin tanınmasını istiyorlar. Yetişkinlere benzer nimetlere sahip olduklarının bilincine varmaları için gerekli olanı yapmalıyız. Tek ortak çarpan insan haysiyetidir.

1945-1968 dönemi tecrübesinin bir başarı olduğunu söyleyemeyiz. İnsan haklarının iyi anlaşılmasını sağlayamadık.

İnsan Haklarından Yararlanması İçin

En iyi neticeleri elde etmek için, okul-öncesi döneminden işe başlamak gerekir. Çocuğa yapabileceği veya isteyebileceği şeyler olduğunu iletmek ve onun belirli durumlara ya da belirli şeyleri yapmaya zorlanmayacağını anlar hale getirmek iyi bir fikirdir. Bunun neticesinde, bir insan olarak haklara sahip olduğunun bilincine varacaktır.

Herşeyden önce, bu hedefler, bu hedefe uygun öğretmenlerin yetiştirilmesini gerektirir. Çocuğun Sosyal bir topluluk içinde yaşamaya alışacağı ve içe kapanık ve bencil olmaktan kurtulacağı, vaktini orada geçirmeyi bir alışkanlık haline getireceği okul-öncesi kuruluşlara ihtiyaç vardır. Gelişmemiş, az gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkelerde çocuklar günlerini sokakta geçirmektedirler. Sürekli olarak sayısız tehlikelerle karşı karşıyadırlar ve belirli bir çerçevesi olmayan, heterojen ve anonim bir ortamın parçası haline gelmektedirler.

Ancak, gerçek evrim bireysel düzeyde yer alır. Çocuk bir şeyi aramaktadır; onu bulur, icat eder. Hareket özgürlüğünün bir neticesi olarak kişisel bir davranışta bulunmak için, yaratıcı ya da üretici olma tatminini kazanır. Bunu yaparken, zorunlu olarak, bir yalnız bırakılma güdüsüne kapılır. Bu ikili psikolojik durumda, kendisini geliştirme imkânının ona tanınması yeterli değildir. Onun tamamen kendine özgü olmadığı anlatılmalıdır.

Bir sorumluluk duygusu taşıdığını göstermeye başladığı zaman çocuk bu psiko-rasyonel gelişme aşamasına ulaşır. Bu noktada insan haklarından yararlanmanın ne olduğunu keşfedecektir. Özgürlüğünün kapsamı ne kadar genişse, sorumluluğunun da o kadar büyük olduğunun farkına varacaktır. Çünkü her şey bir denge meselesidir. İnsan hakları ferdin özgürlüklerini kullanmada duyduğu sorumluluk duygusu ile doğrudan orantılıdır. Bütün haklar bir ödevin varlığını gerektirir. Çocuk yalnız olmadığını, sosyal bir yanı olmaksızın mevcut olamayacağını ve herşeyden

önce sosyal yanının dayanışmayı gerektirdiğini öğrenmelidir. İnsan haklarını terkedemeyeceğini de öğrenmelidir.

İnsan haklarının bazıları sadece bireyi ilgilendirir. Diğer bazıları bireyin içinde bulunduğu ortamın bir parçası olduğu ölçüde önem taşır. Bu iki kategorinin ortak tarafları, mevcut olmaları ve daha iyi bir dünya için gerçekleştirilmeleri ve savunulmalarının gerekli olmasıdır.

İlk kategoriye ait olan, yani bireyi bir birey olarak ilgilendiren insan haklarının gerçekleştirilmesi, ikinci kategoriye giren ve kolektif ya da sosyal haklar olarak tanınan haklara nazaran daha ilerlemiştir. Bu kategoriye giren haklar bakımından en büyük ilerleme UNESCO tarafından eğitim alanında başarılmıştır.

Öğrenim hakkı, çağdaş toplumun üyesi olan ferdin üzerine yüklenmiş bir yüküm olması bakımından özel bir haktır. İnsanın eğitim hayatına katılma hakkı vardır. Bu hak onun kolektif olarak yaşama hakkının bir parçasıdır. Kolektif, "kültür" dediğimiz şeyi doğuran karmaşık yaşayıştır. İnsanın eğitimi yoluyla, eğitimin nimetlerinden yararlanması yoluyla, kültür gelişir. Dolayısıyla eğitim, kültürünün devamı için zorunlu bir şarttır.

Örgütlenmiş kolektifliğin sosyo-politik biçimi, devlettir. Halk eğitimini sağlamak; okula gitme hakkını, öğrenme hakkını, eğitilme hakkını gerçekleştirmek öncelikle devletin görevidir. Kişilerin kendi kendilerini eğitmek görevleri de vardır. Böylelikle halk eğitimi insanın haklarıyla ödevleri arasında, özgürlükle sorumluluk arasında bir bağ görevi görür. Halk eğitimini sağlamak göreviyle yükümlü olan devlet, bunu yürütme kuvveti eliyle gerçekleştirmeye çalışır.

Hükümetlerin Başarısızlığı

Genel olarak hükümetler görevlerini yerine getirmede başarısızlığa uğramışlardır. Bu yüzden yukarıda gösterildiği gibi, gelişmemiş, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde eğitimin eğitilmemiş olanların buldukları yerlere gitmesi zorunludur. Bedava ilk öğretim anayasal ilkesi kendi başına yeterli değildir. Çocuğun evinden alınıp okula ulaştırılması gerekir. Okul için gerekli olan her şey ona sağlanmalıdır; ders kitabı, defter, kalem, giyecek, yiyecek vs. Sonra yine okuldan eve ulaştırılmalıdır.

Amacımız hükümetleri eleştirmek değil, meseleyi milletler ailesinin önüne sermektir. Bunun için, geçen yıllar içinde hükümetlerin görevlerini yerine getirmediklerini göstermek amacıyla sadece bu birkaç noktaya değinıyoruz.

Gayri-Resmî Örgütlerin Önemi

Öte yandan gayri-resmî örgütler hayli faal olmuştur. Ellerinden geleni yapmışlardır. Bunun en son örneklerinden birini vermek gerekirse, Çekoslovakya'nın işgalinden hemen sonra Uluslararası Hukukçular Komisyonun yayınladığı bildiri hatırlanmalıdır.

Gayri-resmî örgütler insan haklarını eğitim yoluyla geliştirmeye katılmaktadırlar. Bu amacı gerçekleştirmek için birkaç yolları vardır. Gayri-resmî örgütler Birleşmiş Milletlerin, diğer bölgesel ve uluslararası örgütlerin dikkatini çekebilir, hükümetlere tekliflerde bulunabilir, hamiyetperver kuruluşlar ve kâr amacıyla çalışmayan kurumlar kurabilirler. Tavsiyeler formüle eder, kararlar alır ve akıllı ve bilgili bir halkoyunun oluşmasına hizmet ederler.

Sonuç

Karşılanması gereken bazı meselelerin bu kısa gözden geçirilişinden sonra, bazı önerilerde bulunabiliriz. Bu teklifler, tavsiye veya karar şeklini alabilir.

1- Çocuklara kendileri hakkında gerçekçi bir anlayış ve hayatı yaşamaya ve düzeltilmeye değer kılan değerleri kavrama alışkanlığı verilmelidir. Herkesin eşit derecede mutlu olacağı bir gelecek için gerekli olan değerlerin gerçekleştirilmesinin onlara bağlı olduğunu keşfetmeleri sağlanmalıdır. Bu değerlerin ne olduğunu keşfetmelerine yardımcı olunmalıdır.

2- Çocuğa haklarını keşfetmesi öğretilmelidir. Toplum hayatının yönetiminde rol almaya teşvik edilmeli ve böylelikle, insan haklarının varlığının temeli olan eşitlik duygusu kazandırılmalıdır.

3- İnsanın evrenin nihaî değeri olduğu çocuğa öğretilmelidir. Bunu yapmak için resim, kompozisyon, tiyatro, şiir ve fotoğrafçılık alanlarında mahallî, bölgesel ve uluslararası düzeyde yarışmalar düzenlenmelidir. Sergiler açılmalıdır.

4- Çocuklar okulun yönetimine katılmaya teşvik edilmeli; yetişkinler gibi muamele görmelidirler.

5- Çalışma, grup ve takımlar halinde yapılmalıdır. Çocukların gözlem yapmaya meleke kazanmaları ve gördüklerinin ardında yatanları keşfedebilmeleri için geziler tertip edilmelidir.

6- Şu veya bu ad altında, öğrenimin her seviyesinde insan hakları dersleri konulmalıdır. Montreal'de kararlaştırılmış olduğu gibi, üniversitelerde özel araştırma kurumları özellikle faydalı olacaktır. "Demokratik kurumlar"la ilgili özel yardımcı derslerin konulmasına da ihtiyaç olduğunu eklemek gerekir.

7- Özel niteliklere sahip öğretmenler yetiştirilmelidir. Bu öğretmenlerin eğitimi sadece üniversitede ya da üniversitelere bağlı kurumlarda yapılmalıdır. Öğretmenler yetenekli, şefkatli ve çok bilgili olmalıdır. Ahlâk bakımından örnek olmalıdır. Zihinleri yeni fikirlere açık olmalıdır. Otoriter olmamalı ve çocuklara öğretmek için kuvvet yoluna başvurmamalıdır.

8- Her sınıftaki öğrenci sayısı sınırlı tutulmalıdır, çünkü özellikle ilkökul düzeyinde öğretmenin bütün çocuklara eşit ilgi gösterebilme imkânı olmalıdır. Bu yolla çocuklardaki potansiyel geliştirilebilir.

9- Yukarıdaki maddeyi gerçekleştirebilmek için, öğretmenin tarafsız ve objektif olması gereklidir.

10- Devlet okullarında eğitimin tam olarak lâik olması zorunludur. Devlet dinle ilgilenmemelidir, aksi takdirde düşünce ve inanç hürriyeti saygı görmeyecektir. Tecrübe ispat etmiştir ki, zorunlu-olmayan ya da seçimlik din dersleri koymakta isabet yoktur, çünkü öğrencilerin din dersi alan çoğunluğu, bu dersi almak istemeyen azınlık üzerinde bir baskı olmaktadır ve bu yüzden azınlıktakiler de kendilerini din dersine girmeye zorunlu hissetmektedirler.

11- Okul kitapları ve sosyal bilim dersleri yabancı korkusundan ve şovenizmden arınmış olmalıdır. Tarih dersleri askerî zaferleri kronolojik olaylar olarak zikretmeli ve savaşın kötülüğü üzerinde durmalıdır. Okul kitapları, "insanlar arasında barış" başlığını taşıyan özel bir bölümü içermelidir.

12- Tarihi savaşların yıldönümleri sade bir tarzda kutlanmalı, daha çok barış içinde bir arada yaşama üzerinde durulmalıdır. Ana tema, daima özgürlük olmalıdır. Başka milletlere karşı düşmanca duygular yaratılmamalıdır.

13- Belirli bir ülkede, her ilkokulun komşu ya da uzak bir başka ülkedeki benzer bir okulu "kardeş okul" olarak benimsemeye teşvik edilmesi yerinde olur. Kardeş okulların öğrencileri arasındaki mektuplaşmalardan posta parası alınmamalıdır.

14- Uluslararası tatil kampları kurulmalıdır.

15- Karma atletizm takımlarının katılacağı turnuvalar düzenlenmelidir.

16- Çeşitli kültürler arasındaki farklılıklar belirtilmelidir ve insanların özünde aynı olduklarının gösterilmesi için ortak kültürel nitelikler konusunda karşılıklı anlayış geliştirilmelidir.

17- Okur-yazar olmayan yetişkinler için özel insan hakları dersleri verilmelidir.

18- Kamu düzeninin sağlanması ile sorumlu olan devlet görevlilerine,

onlarda yeni davranış ve düşünce alışkanlıkları doğması için, özel dersler verilmesine ihtiyaç vardır.

19- Ordularda özel insan hakları dersleri verilmelidir.

20- İnsan hakları eğitimine yardımcı, anlaşılması kolay araçlar, oyuncaklar, oyun ve izahları, hikâye derlemeleri, gösteriler, radyo ve televizyon programları, filmler ve kitaplar geliştirilmelidir.

21- Öğretmenler yargıçlar kadar maaş almalıdır.

22- Anasayalar haber alma hürriyetini, hak arama hürriyetini, seyahat hürriyetini ilgilendiren özel maddeler ihtiva etmelidir. Bu maddelerin kitle haberleşme vasıtalarının devlet tekelinde olduğu ülkelerde yukarıda sayılan hürriyetlerin kitle haberleşme vasıtalarına muhtariyet tanınmasını da içerdiği belirtmelidir.

23- İnsan hakları alanındaki mevcut kurumların dikkatini, yapılması gereken çalışma programlarına çekmek yerinde bir fikirdir. Barolar gibi kurumlar, temel insan hakları ihlâl edilmiş olan vatandaşları bedava savunmak için çalışma programları hazırlamalıdır.

24- Uluslararası anlaşmalarla yasaklanmamış olan yabancı kitapların yurda sokulmasını yasaklamaktan kaçınmaları için hükümetlerin dikkati çekilmelidir.